

930.15845

**АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ КЕЗІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН
ЭТНИКАЛЫҚ ДЕРЕКТЕР
ETHNIC SOURCES FOUND DURING ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS**

Сәйден ЖОЛДАСБАЕВ*

Түйіндеме

Ерте және ортағасырлардағы қалалардың жұртына қазба зерттеу жұмыстарын жүргізгенде қалада өмір сүрген тұрғындардың шаруашылықтың қандай түрімен айналысқандарын білдіретін құрал саймандар кездесіп отырады. Сонымен қатар қала тұрғындарының, қолөнер шеберлерінің қолынан шыққан бұйымдар да табылып қала тұрғындарының мәдени дәрежелерінің қандай дәрежеде болғандықтарын да көрсетеді. Қазба зерттеу жұмыстарының кезінде сырттан келген заттар да табылып қазба жұмысы жүргізіліп жатқан қаланың қандай елдермен сауда, қарым-қатынас жасағандарын көрсететін бұйымдар да табылады.

Түйін сөздер: Асық, бөлме, ойын, түбек, ұлт.

Summary

Archaeological excavations and research at an archaeological site Syganak, Zhanakorgan district Kyzylorda region "funded State municipal institution" for the Protection of Monuments of History and Culture of Kyzylorda management culture of Kyzylorda region "on budget program 005 "Preservation of Historical and Cultural Heritage and access to them" The object of study is medieval settlement Syganak. The objectives expedition included: conducting excavations at the northern entrance to the settlement Syganak (excavation Number 13).

In 2014 field of season Syganak archaeological expedition International Kazakh-Turkish University named H.A.Yasawi under the direction of Doctor of History, Professor S.Zh. Zholdasbayev were made on archaeological excavations the northern entrance (excavation №13), that is, structures related to the complex of the northern city gates.

Keywords: excavation, incision, wall, ditch, area, gate, Syganak

Археологиялық зерттеу жұмыстары кезінде Түркістан қаласының маңында Қаратаудың солтүстік жағындағы Жыланқарауыл (Күлтөбе) және Раңата қалаларын зерттегенде бір бөлменің дәлізінің бұрышынан көмілген асықтың қоймасы (1-сурет) табылған. Қойманың ішінде 100-ге жуық асық салынған [1. 31]. Асықтың құрамында көпшілігі қойдың және ақбөкеннің асықтары, бір тал үлкені арқардың

* тарих ғылымдарының докторы, профессор, Археология ғылыми-зерттеу орталығының директоры, Түркістан-Қазақстан.

Doctor of historical sciences, professor, director of the Research center of Archaeology, Turkestan-Kazakhstan.

асығы - бұл қолға ұстайтын сақасы болу керек. Ал ешкінің асығы кездеспейді. Өзіміз де бала кезімізде асық ойнағанбыз, сонда ешкінің асығы бар баланы ойынға қоспайтынбыз, «ешкінің асығымен ойнасаң басың таз болады» деп, ешкінің асығын ойынға жолатпайтынбыз. Асық қоймасында ешкі асығының кездеспеуі бұрыннан келе жатқан әдет екендігін байқатады. Сондықтан бұл қала қазақтар өмір сүрген қала екендігіне ешбір дау жоқ. Жақында «Егемен Қазақстан» газетінің бір санында Фарида Бықайдың мақаласында асық ойнауды ұлттық ойынның бірі ретінде, спорттық бәсеке ретінде ұйымдастырып жатқанын жазыпты. Біз бала кезімізде асық ойнағанымызда мұғалімдер көрсе бізге ұрсатын еді. Халқымызда «асық ойнаған азады, доп ойнаған тозады, бәрінен қой бағып ет жеген озады» деп ұрсушы еді. Енді міне, заман қалай өзгерген десеңші. Енді білімді болған озады деп балаларымызға асық ойната алмай жүрміз. Шындығында асық ойынының түрі көп, 90-жылдары Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институты бойынша бір докторлық диссертация келіп қаралған. Диссертацияның бір тарауы осы асық ойындары болған. Бірақ ол жеріне жете жазылмаған деп жұмыс қайтарылған еді. Міне осы тақырыпты қайта зерттеу қажет сияқты.

Қалған үш суреттің (2-сурет) біріншісі қойдың жілік сүйегінен жасалған шүмек пен кеуі түбек. Бұл жас балаларды бесікке жатқызғанда пайдаланатын жабдықтың түрлері. Шүмек баланың құрғақ, суланбай жатуына пайдаланылса, ал түбек баланың таза жатуына пайдаланылған. Түбектің үлкен кішілігіне қарағанда баланы бөлейтін бесіктердің де үлкен кіші болғандығы байқалады. Бұл заттардың табылуы жас балаларды тәрбиелеуде халқымыздың қандай ұқыпты болып, нәрестелердің денсаулықтарына көп көңіл бөлгендерін көрсетеді. Бесікте жатып өскен балалардың дене бітімдері түзу болып өседі.

Екіншіден, бұл мақаланы жазып отырған басты бір себебіміз, осындай ұлттық иірімдерді біздің орыс тілді көпшілік археологтарымыз біле бермейді. Сондықтан да олар мұндай бұйымдарға көңіл бөле бермейді. Мұндай мәселеге біздің атақты археологымыз А.Х.Марғұлан қатты көңіл бөлген. Өзінің 60-жылдары бір қола дәуірінің зиратын зерттеген мақаласында «қола дәуірінің зиратынан табылған мойын омыртқасы – бұл әйел адамның зираты, өйткені омыртқа әйел адам босанғанда сойылған қалжаның мойын омыртқасы. Бұл сүйекті жаңа туған баланың мойны қатқанша

сақтайды, қазақта мұндай әдет осы күнде де бар» деп жазады. Бұл әдет бойынша мойын омыртқаны тазалағанда оны пышақпен не тіспен мүжімеген. Жақсы жеріне жеткізе пісірілген омыртқаны жақсылап тазалап оның жұлынын да шығарып бір жіңішке ағашқа кіргізіп баланың мойны қатқанша керегенің басына іліп қояды. Бұл әдет осы күнге де кейбір жерде сақталған.

Археологтарымыз халқымыздың тарихындағы әдет-ғұрып, салт-саналарын жақсы білулері өте қажет. Әдет-ғұрыптар үй-жай салуда жиі кездеседі. Мәселен қазақтар киіз үй тіккенде үйдің есігін шығысқа немесе оңтүстік-шығысқа қаратып тігу сияқты әдет-ғұрып болған. Ал таулы жерде немесе тау етегінде қыстауларда үй салғанда көпшілік жағдайда үйдің қабырғаларын тастан қалаған. Мұндай жағдайды байқаған көрнекті археологымыз К.Ақышев Қаратаудың солтүстігіндегі қалаларды сыртынан бірден байқап бұл қалалар қазақтар өмір сүрген қалалар деп қазып зерттелмей тұрып-ақ бірден ашық айтқан болатын. Ал біз қазба жұмысын жүргізіп оның шын мәнінде қазақ халқының салған, онда қазақтар XV-XVII ғғ, өмір сүрген қалалар екендігіне көзіміз жетіп отыр, оған біріншіден, жоғарыда көрсетілген заттар дәлел болса, екіншіден, басты бір дәлел ыдыстардың сыртындағы қазақ ру-тайпаларының таңбалары. Сол себептен жас археологтарымыз қазба жұмысының кезінде ерекше көрініс беретін бұйымдарға ұқыпты қараулары керек, өйткені олар халқымыздың бір әдет-ғұрып, салт-санасынан этникалық деректер беруі мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

Жолдасбаев С. *Позднесредневековые города на северных склонах Каратау.* - Түркістан, 2012.- с.31.

1-сурет

2-сурет